

Тарасевич Т. Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
 доцент кафедри публічно-правових дисциплін
 Вінницького державного педагогічного
 університету імені Михайла Коцюбинського*

РОЗВИТОК ТАНАТОЛОГІЇ: ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні – в епоху стрімкого розвитку біомедицини – важливим завданням є збільшення тривалості життя [1]. Рівень смертності від усіх причин використовується в усьому світі як ключовий показник здоров'я населення та критерій розвитку охорони здоров'я суспільства. Біомаркери окремих захворювань представляють особливий клінічний інтерес, але показник смертності від усіх причин має перевагу: він дозволяє враховувати усі смерті і не пропустити ті, які були пов'язані з іншою причиною, але опосередковано викликані хворобою, що становить інтерес [2, с.726].

Варто звернути увагу, що з позиції права правові наслідки за всіх підстав юридичної смерті рівні, хоча факт реальної біологічної смерті так і не встановлено, а оголошення померлим зроблено в порядку цивільного судочинства на підставі Цивільного процесуального кодексу. Крім того, законодавець встановлює можливі наслідки явки чи виявлення місця перебування громадянина, визнаного померлим [3, с.77-81]. До таких обов'язкових наслідків належить: скасування судом чинного уже свого рішення про оголошення громадянина померлим шляхом ухвалення нового рішення. Зауважимо, що це єдиний випадок, коли законодавець у межах цивільного судочинства дозволяє суду, який ухвалив рішення, самому його і скасувати, причому зробити це відразу новим рішенням (а не ухвалою про задоволення заяви про перегляд через нові обставини, що тягне за собою новий розгляд справи) [4, с. 120]. Це нове рішення стає підставою для анулювання запису про смерть у книзі державної реєстрації актів цивільного стану, що веде до

повернення майна, виявленого у громадянина. При цьому майно, що перейшло безоплатно, повертається, безумовно, а отримане за відплатними угодами повертається лише від осіб, які знали (або передбачали) про незаконність свого володіння. Як бачимо, все-таки є якась умовність не тільки самої смерті, але і її наслідків (що залишаються при цьому рівними з наслідками біологічної смерті) при оголошенні громадянина померлим за рішенням суду [5].

Будучи об'єктивним правовим станом за способом встановлення та юридичного закріплення, смерть з позиції юридичної оцінки одночасно є юридично нейтральним правовим станом. Хоча з погляду моралі це не можна стверджувати. Так, самогубство часто викликає засудження (особливо з позиції релігії), загибель внаслідок нещасного випадку – жалість. Якщо розглядати смерть як юридичний факт, то можна говорити про те, що вона виступає у двох видах: як юридичний факт-подія та юридичний факт-діяння. У першому випадку настання смерті безпосередньо не залежить від волевиявлення суб'єкта. Наприклад, у разі природної смерті людини, насильницької смерті, загибелі внаслідок нещасного випадку. У другому випадку смерть є наслідком реалізації волевиявлення суб'єкта [6, с.287]. Наприклад, при суїциді чи евтаназії.

Отже, смерть як правовий стан може настати з чотирьох підстав:

- 1) внаслідок природних причин чи нещасного випадку. У правовому сенсі в цьому випадку йдеться про нейтральні обставини;
- 2) внаслідок протиправних дій третіх осіб (протиправні обставини);
- 3) внаслідок реалізації власної волі (правомірні негативні обставини). Тут йдеться лише про самогубство [7, с.7]. Рішення про добровільний відхід із життя – право кожної людини. Тому суїцид є правомірною поведінкою, але водночас і негативною, тому що негативно позначається на житті сім'ї, оточення, трудового колективу, суспільства загалом. Хоч ми й негативно ставимося до суїцидів, однак не можемо погодитися з пропозицією деяких авторів встановити правову заборону на суїцид та юридичну відповідальність за спробу його вчинити;

4) внаслідок виконання смертного вироку, винесеного компетентним судовим органом. У цьому разі смерть суб'єкта, хай як дивно це звучить, можна розглядати як слідство правомірних позитивних обставин. Суд на підставі чинного кримінального законодавства виносить рішення, відповідне загалом інтересам суспільства, а злочинець зобов'язаний нести юридичну відповідальність, зазнавати відповідного покарання, яким у даному випадку є смерть.

Незалежно від того, з якої з названих підстав настала смерть, вона завжди є явищем постійним. Правові наслідки смерті можуть бути невизначеними в часі. Вони можуть бути короткостроковими та довгостроковими. Прикладом короткострокових наслідків є обов'язки державних органів, пов'язаних з оформленням відповідних документів та похованням. Про довгострокові наслідки можна вести мову, коли, наприклад, у заповіті є положення про заснування після смерті заповідача на його кошти будь-якого постійно діючого фонду, комітету з присудження премій тощо.

На підставі вищевикладеного можна сказати, що смерть є специфічним правовим станом, що має такі особливості та характеристики:

1) з моменту настання смерті суб'єкта як такого немає. Проте за збереження в законодавстві таких понять, як «права померлого», «обов'язки померлого» тощо, суб'єкт наділяється правом на ім'я, правами автора тощо, що фактично є нонсенсом;

2) смерть є правовим станом одностороннього характеру – вона створює права й обов'язки для певного кола суб'єктів права, крім самого померлого;

3) для померлої людини смерть – абсолютний юридичний факт, а для інших суб'єктів права може виступати одночасно (або окремо) правоприпиняючим, правотворчим та правозмінним юридичним фактом;

4) за способом встановлення та юридичного закріплення смерть є об'єктивним правовим станом;

5) за юридичною оцінкою смерть – юридично нейтральний правовий стан;

6) за часом смерть належить до постійних правових станів.

Пропонується змінити правила, що визначають момент не тільки виникнення, а й припинення правоздатності фізичних осіб. Виходячи зі змісту правоздатності, ми починаємо розуміти, що зі смертю – з фізичною смертю людини – життя її у правовому сенсі не припиняється, оскільки може бути заповіт чи інші договори. Як ще один чинник, що свідчить про продовження правового життя (і, отже, правоздатності) померлої особи, потрібно розглядати закріплені законом авторські права на створені нею твори науки, літератури та мистецтва. Правовідносини, що виникають в результаті смерті людини, – це наявний на основі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між юридичними або фізичними особами, їх організаціями, об'єднаннями, який характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, що підтримується (гарантується) примусовою силою держави, яка виникає внаслідок юридичної фіксації припинення життєдіяльності людини.

Головною специфічною рисою правовідносин, основою виникнення яких виступає смерть людини, є та обставина, що в їхній більшості зобов'язаною стороною є держава, її органи та посадові особи, а уповноваженою стороною виступають фізичні особи.

Серед численних природних і невідчужуваних прав людини можна виділити групу таких, які ґрунтуються на впевненості та праві людини розпоряджатися своїм тілом: удосконалювати його, змінювати функціональні можливості та розширювати їх медикаментозними засобами або за допомогою новітніх технологій. До цих прав можемо зарахувати право на смерть. Питання смерті і вмирання розглядає наука танатологія.

Погляди на проблему життя і смерті, як правило, визначаються культурою і часом. Розуміння різних поглядів на смерть, релігійних чи

філософських, допомагає усвідомити сенс і цінність людського життя, а також полегшити прийняття самої смерті.

Насправді право на смерть – це право людини вирішувати свою долю самостійно та гідно. Але, як і багато соматичних прав, це право є джерелом розбіжностей, особливо коли смерть заторкує інтереси третіх осіб або може настати тільки з чийось активним втручанням. Питання про право на смерть було викликане парадоксом, який полягає в тому, що сучасна медицина може підтримувати життя пацієнтів, які не мають надії на лікування. Законодавство ж у цій галузі, на жаль, недосконале та працює неефективно. Саме тому необхідність подальшого розвитку танатології і вивчення соматичних прав людини, зокрема права на смерть, представниками різних наукових дисциплін (медицини, психології, права) актуальна і зараз. Здоров'я пацієнтів, ефективність діагностики та лікування займають центральне місце у світі, навколо цього фокусуються зусилля всіх зацікавлених сторін у сфері охорони здоров'я. Утім, незважаючи на наявні проблеми методологічного, термінологічного та діагностичного характеру, дослідження багатогранних аспектів танатології дозволяє цілеспрямовано шукати резерви зниження летальності в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Barron E., Lara J., White M., Mathers J. C. Blood-Borne Biomarkers of Mortality Risk: Systematic Review of Cohort Studies. PLoS ONE. 2015. Vol. 10. P. 23.
2. Friedman H. S., Kern M. L. Personality, Well-Being, and Health. Annual Review of Psychology. 2014. Vol. 65. P. 719–742.
3. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ, 2008. 626 с. С. 452; Слома В. М. Право на життя як

особисте немайнове право фізичної особи. Юридичний вісник. 2012. № 1 (22). С. 77–81.

4. Тупельняк І. І. Право на життя та смерть в контексті практики Європейського суду з прав людини. Біоетичні аспекти правового регулювання ейтаназії та суміжних з нею явищ в Україні: матер. круглого столу з міжнар. участю, м. Київ, 18 груд. 2018 р. / за ред. Я. О. Триньової. Київ, 2018.

5. Läkarna tvekar om dödshjälp euthanasia. Research & Progress (Sverige). URL: <https://translate.google.ru/translate?hl=ru&sl=sv&u=https://www.svd.se/fakta-ochargument-om-dodshjalp&prev=search/> (viewed on 17.04.2023).

6. Смерть на прохання в Європі (Біоетика та практика ЄСПЛ щодо закінчення життя людини на прохання): зб. рішень ЄСПЛ / уклад., пер. Я. О. Триньова; за заг. ред. В. М. Куца. Харків: Право, 2019. 376 с.

7. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2006. 21 с.

*Тимошенко Є. А.,
асистент кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Приватність — це основоположне право, яке є ключовим для автономії та захисту людської гідності, воно слугує в якості основи, на якій побудовано багато інших прав людини [1].

Право на приватність дозволяє нам відчувати себе в безпеці, створювати особисті кордони в спілкування та існуванні з іншими людьми, визначати хто матиме доступ до наших даних, до нашого тіла.